

2011. 380 p.

10. The functional behavior assessment. (FBA) [Web source]: Educate autism URL: <http://www.educateautism.com/functional-behaviour-assessment.html>

References

1. Эртс-Нафт'єва Ю.М. Наглядными материалами расстройств аутистического спектра. [Электронный ресурс] // Аутизм/АВА-терапия, 2013, No 5. URL: <http://autism-aba.blogspot.ru/2013/05/visual-support-and-asd-p1.html> (дата обращения: 29.05.2015).
2. Эртс-Нафт'єва Ю.М., Жесткова Е.В. Проведение процедуры «функциональный анализ поведения» // Аутизм у нарушении развития. 2014. No 4. S. 24–31.
3. BACB Professional and Ethical Compliance Code for Behavior Analysts. January 1, 2016 [Электронный ресурс]: URL: <http://bacb.com/ethics-code/> (дата обращения: 05.02.2016).
4. Cooper J., Heron T., Heward W. Applied Behaviour Analysis. NJ: Pearson Education, 2007. 800 p.
5. Iwata B., et al. The functions of self-injurious behavior: An experimental- epidemiological analysis // Journal of Applied Behaviour Analysis. 1994. Vol. 27. Pp. 215–240.
6. Kokina A., Kern L. Social Story Interventions for Students with Autism Spectrum Disorders: A Meta-Analysis // Journal of Autism and Developmental Disorders. 2010. Vol. 40. Pp. 812–826.
7. Miltenberger R.G. Behaviour Modification. Belmont, CA: Wadsworth Publishing, 2008. 688 p.
8. O'Neill R., et al. Functional Assessment and Programme Development for Problem Behaviour: A Practical Handbook. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing Company, 1997. 144 p.
9. Smith T. Making Inclusion Work for Students with Autism Spectrum Disorders: An Evidence-Based Guide. NY: Guilford press, 2011. 380 p.
10. The functional behavior assessment. (FBA) [Web source]: Educate autism URL: <http://www.educateautism.com/functional-behaviour-assessment.html>

Мигулева С.В. Применение метода функционального анализа поведения для коррекции нежелательного поведения у ребенка с расстройством аутистического спектра

В статье описывается метод функциональной оценки поведения (Functional Behaviour Assessment), позволяющий исследователям и практикам определить причину, из-за которой возникает то или иное нежелательное (проблемное) поведение. Данный метод достаточно давно включен в стандарт знаний профессионального американского психолога и педагога, работающего с детьми с расстройствами аутистического спектра (РАС). На сегодняшний день метод применяется и в отечественной практике. Функциональная оценка поведения используется при исследовании сложных поведенческих проблем, таких как агрессивное и деструктивное, в частности, самоповреждающее поведение. В статье подробно описывается случай применения метода функциональной оценки поведения для определения функций поведения у ребенка 9 лет с диагнозом расстройства аутистического спектра с целью составления программы коррекции нежелательного поведения. В заключении отражены возможности и ограничения применяемого метода.

Ключевые слова: прикладной анализ поведения, аутизм, функциональная оценка поведения.

Miguleva S. Application of methods of functional behavior analysis for correction of undesirable behavior of a child with autism spectrum disorders

This article describes a method of functional assessment of behavior (Functional Behaviour Assessment) that enables researchers and practitioners to determine the cause, behind which there is something undesirable (problematic) behavior. This method long enough a part of the standard of professional knowledge American psychologist and educator working with children with autism spectrum disorders (ASD). Today the method is used in domestic practice. Functional assessment of behavior is used in the study of complex behavioral problems such as aggressive and destructive, particularly campbridge behavior. The article describes the case of applying the method of functional behaviour assessment to determine functions of behavior in a child 9 years of age with a diagnosis of autism spectrum disorders for the purpose of making program correction of unwanted behavior. In conclusion, possibilities and limitations of the method applied.

Keywords: applied behavior analysis, autism, functional assessment of behavior.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2016 р..

Статтю прийнято до друку 07.11. 2016 р.

Рецензент: д.психол.н., проф. Шульженко Д.І.

УДК 376.2/4

Нечипоренко В. В.

СИСТЕМА ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В УМОВАХ САНАТОРНОЇ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ

У статті проаналізовано систему інклюзивного навчання дітей з психофізичними порушеннями на прикладі санаторної школи-інтернату Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії. Розкрито досвід реалізації ключових завдань інклюзивного навчання: адаптації матеріально-технічних умов з урахуванням особливих потреб дітей та молоді, створення безбар'єрного середовища; варіатизації та індивідуалізації освітнього процесу відповідно до можливостей вихованців з особливими освітніми потребами; забезпечення позитивного психологічного мікроклімату в інклюзивних дитячих колективах; залучення фахівців для надання вихованцям спеціальних освітніх послуг; організації психолого-

педагогічного супроводу батьків вихованців з психофізичними порушеннями; дослідження впливу інклюзивного навчання на всіх учасників навчально-виховного процесу. Показано, що завдяки системній реалізації цих завдань санаторна школа-інтернат відіграє провідну роль у соціалізації дітей з психофізичними порушеннями, їх самореалізації у дитячих колективах та засвоєнні соціальних норм і цінностей повноцінного спілкування з оточуючими.

Ключові слова: інклюзивне навчання, діти з психофізичними порушеннями, санаторна школа-інтернат, соціалізація, соціальна інтеграція.

Одним із пріоритетних напрямів удосконалення системи освіти України є подальше впровадження інклюзивного навчання, спрямованого на реалізацію прав дітей та молоді з психофізичними порушеннями на якісну освіту, повноцінне спілкування, різнобічний розвиток та участь у культурному і творчому житті. Розширення практики інклюзивного та інтегрованого навчання в дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах дітей та молоді, що потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, визначається як одне з основних завдань Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [4].

Успішне виконання цього завдання можливе лише за умови консолідації зусиль науковців (від яких очікується теоретико-методологічне обґрунтування організаційно-методичних засад інклюзивного навчання), громадськості (від якої залежить утвердження в суспільстві філософії інклюзії) та працівників навчальних закладів, які покликані реалізувати загальні принципи, організаційні підходи та методичні рекомендації щодо забезпечення якісного інклюзивного навчання з урахуванням контингенту учнів, можливостей реалізації інноваційних технологій та інших особливостей. Це потребує розширення спектра соціальної, медичної та педагогічної допомоги дітям з психофізичними порушеннями, забезпечення їх рівного доступу до якісної освіти, сфер життєдіяльності в ході соціальної та життєвої практики, створення умов для найповнішого розкриття їх потенціалу й досягнення максимально можливого рівня інтелектуального, духовного та фізичного розвитку. Над цими проблемами працюють багато науковців і практичних працівників, зокрема: М. Аверіна, В. Андрущенко, Л. Артемова, В. Бондар, І. Дмитрієва, Л. Дробот, Н. Заплотинська, В. Засенко, В. Золотоверх, О. Киян, С. Конопляста, О. Кошелівська, В. Кремень, С. Миронова, В. Синьов, С. Сисоєва, В. Тарасун, Л. Фомічова, О. Хохліна, А. Чуприков, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін. Проблеми компетентності та інтеграції особистості з функціональними обмеженнями в суспільство досліджують О. Бандура, О. Біленок, О. Богинич, Л. Борщевська, О. Васишин, А. Висоцька, Н. Голота, Т. Гурлева, І. Дмитрієва, Н. Дятленко, І. Єрмаков, В. Захарченко, Л. Лохвицька, Т. Марчук, М. Мельничук, Н. Нападій, М. Сварник, Є. Синьова, Л. Сохань, О. Тютя, В. Циба, А. Шевцов, О. Яковенко та ін. Філософія освітньої інтеграції, яка базується на вірі в те, що кожна дитина з функціональними обмеженнями повинна мати рівний доступ до якісної освіти, обґрунтовується у працях В. Бондаря, Г. Бойко, Е. Дж. Ервіна і Н. Ей. Кітнес, Л. Завірюхи, Н. Лізенко, А. Колупаєвої, В. Синьова, М. Софій, С. Стрижеус, Л. Чернявської, А. Шевцова та ін.

Вітчизняні фахівці розглядають інклюзивне навчання як ефективний засіб розв'язання проблем, пов'язаних з недостатніми можливостями для соціалізації дітей-інвалідів в умовах інтернатного закладу. Як зазначають В. Засенко і Н. Софій, практика свідчить, що після закінчення школи-інтернату значна частина дітей виявляється непристосованою до соціального середовища, неадаптованою в ньому, а інтелектуальний потенціал випускників використовується недостатньо [2, с. 5]. А. Колупаєва виділяє передумови виникнення орієнтації на інклюзивне навчання: «Не заперечуючи наявність ресурсних можливостей спеціальних шкіл-інтернатів, відповідних умов, облаштування, висококваліфікованих спеціалістів, надання необхідних медичних і корекційно-педагогічних послуг, варто зауважити, що заклади закритого типу сприяють процесам сегрегації та маргіналізації. Водночас прогресивна освітня політика визначає, на противагу сегрегаційним процесам, соціальну інтеграцію дітей з особливими потребами як провідну тенденцію у розвитку сучасної світової спільноти» [2, с. 14].

Водночас науковці наголошують на необхідності створення загальнодержавної системи інклюзивної освіти зі збереженням потенціалу спеціальних закладів, які протягом десятиліть акумулювали цінний досвід корекційно-реабілітаційної діяльності. На думку М. Родди, Україна відрізняється від західних країн тим, що вона зберегла загальну систему спеціальних шкіл для дітей з особливостями розвитку. Ці школи є безцінними осередками знань і досвіду [3, с. 23]. В. Бондар наголошує, що реформування національної системи спеціальної освіти на засадах доступності і

рівноправності має відбуватися не шляхом механічного копіювання європейського досвіду інклюзій, а на основі врахування соціокультурних факторів розвитку нашого суспільства, надбань практики щодо комплексної психолого-педагогічної і медичної корекції порушень розвитку особистості дитини. Ігнорування цього неминуче призведе до втрати дітьми того обсягу корекційної допомоги, яку вони отримують в умовах функціонування шкіл-інтернатів [1, с. 10].

Вагома роль кожного навчального закладу в реалізації загальнодержавних пріоритетів і вирішенні зазначених проблем пояснює інтерес фахівців до інноваційної діяльності за цим напрямом, зокрема, до апробованих моделей системної організації інклюзивного навчання дітей з психофізичними порушеннями в умовах освітніх закладів різних типів. Одна з таких моделей була розроблена та успішно пройшла експериментальну перевірку в умовах загальноосвітньої санаторної школи-інтернату I-III ступенів, яка є структурним підрозділом Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії (м. Запоріжжя).

Метою статті є аналіз системи інклюзивного навчання дітей з психофізичними порушеннями в умовах загальноосвітньої санаторної школи-інтернату I-III ступенів Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії.

Система інклюзивного навчання дітей з психофізичними порушеннями створювалася педагогічним колективом закладу протягом 23 років у режимі експериментального пошуку. Джерело інноваційної діяльності закладу можна простежити з моменту започаткування на його базі Всеукраїнського експерименту «Комплексна медична, психологічна, соціально-педагогічна реабілітація вихованців санаторних шкіл-інтернатів», що здійснювався впродовж 1993-1999 років на виконання Національної програми «Діти України». Вже тоді інтенсивний новаторський пошук педагогічного колективу дозволив дійти висновку, що ефективність психологічної та соціально-педагогічної реабілітації дітей з особливостями психофізичного розвитку підвищується за умови їх спільного навчання разом зі здоровими однолітками.

Позитивний досвід педагогічного колективу зумовив подальше розгортання інноваційної пошуково-дослідницької роботи в рамках всеукраїнських експериментів «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (2001-2007 рр.), «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, шляхом запровадження їх інклюзивного навчання» (2008-2013 рр.).

Підтвердженням плідних здобутків експериментальної діяльності закладу стало надання йому у 2007 р. статусу інноваційного (наказ Міністерства освіти і науки України №229 від 22.03.2007 р.), а в 2010 р. – статусу національного закладу (Указ Президента України №76/2010 від 28.01.2010). У змісті цих документів зазначено, що заклад удостоєний визнання внаслідок його вагомому внеску в розвиток вітчизняної освіти, розробки і практичної реалізації інноваційних технологій комплексної медичної, психолого-педагогічної, соціальної реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами.

Під керівництвом Інституту модернізації змісту освіти Міністерства освіти і науки України, Інституту спеціальної педагогіки НАПН України, за підтримки Департаменту освіти і науки Запорізької облдержадміністрації та відділення фонду соціального захисту інвалідів України у Запорізькій області працівникам закладу вдалося пройти істотний шлях розв'язання проблем хворої дитини, дитини з особливими освітніми потребами, її повноцінного творчого розвитку та самовизначення в суспільстві. Вироблено інноваційні принципи організації реабілітаційної освіти, здійснено оновлення змісту, форм, методів становлення особистості вихованця як суб'єкта життєтворчості, створено сприятливі умови для збереження, відновлення та подальшого удосконалення його фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я.

З метою організації навчання дітей та молоді з психофізичними порушеннями на системних засадах в закладі впроваджується структурно-функціональна модель інклюзивної освіти (рис. 1), яка інтегрує освітньо-реабілітаційні потенціали підрозділів закладу: центру ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів, дошкільного відділення, загальноосвітньої санаторної школи-інтернату I-III ступенів та факультетів академії. В моделі ключові завдання інклюзивної освіти розглядаються як наскрізні, тобто такі, що проходять через усі освітньо-реабілітаційні ланки закладу. Комплементарність цих ланок

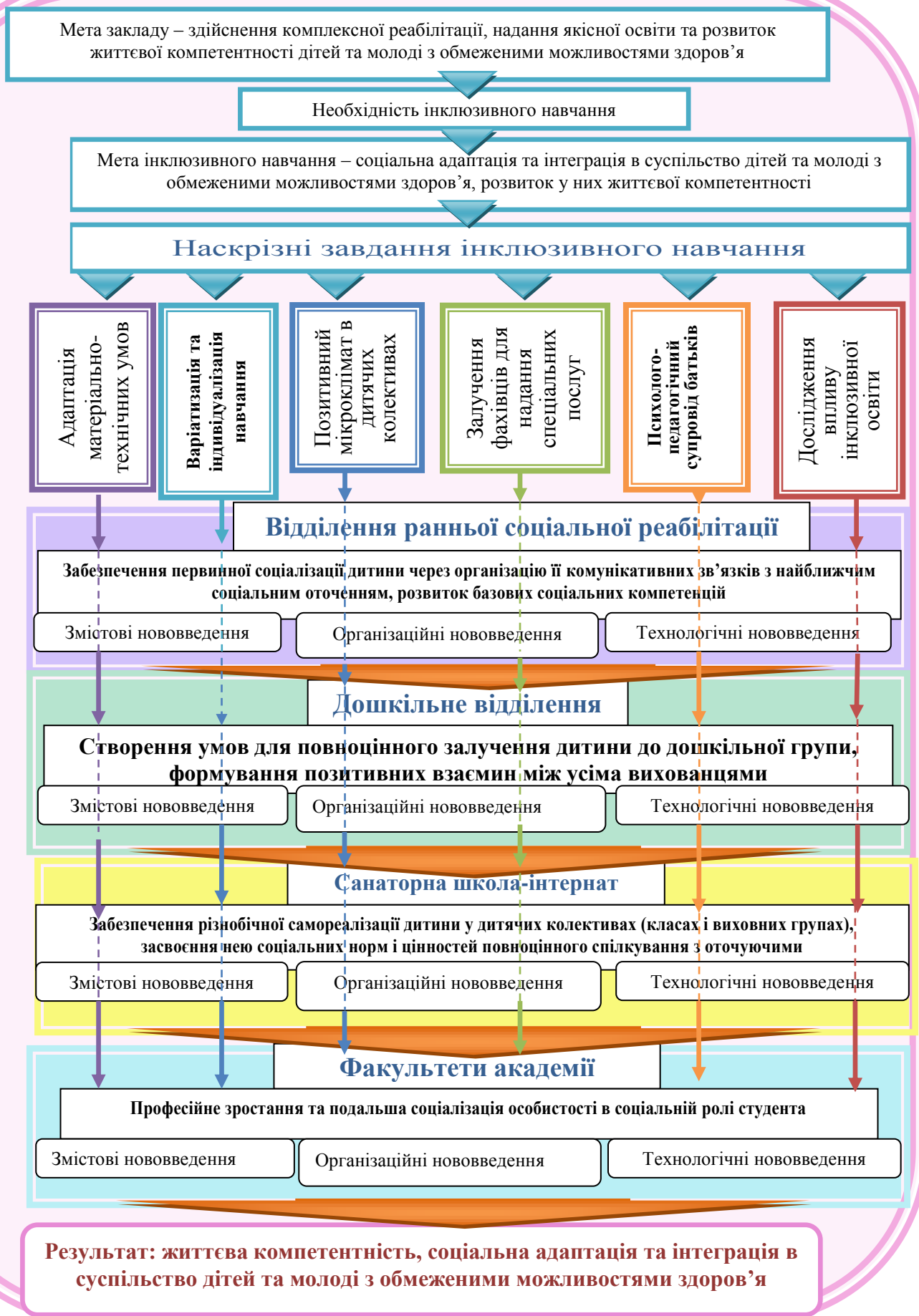
утворює принципово важливу ознаку моделі – наступність інклюзивного навчання, можливість безперервної соціалізації особистості від перших місяців життя до моменту отримання документа про професійну освіту, відповідно до рівня та напрямку підготовки.

Провідну роль у соціалізації дітей з психофізичними порушеннями, їх самореалізації у дитячих колективах (класах і виховних групах) та засвоєнні соціальних норм і цінностей повноцінного спілкування з оточуючими відіграє санаторна загальноосвітня школа-інтернат. В 2016-2017 н.р. серед 211 учнів 57 (27%) мають інвалідність, всі інші – захворювання внутрішніх органів і систем. Впровадження особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів, використання корекційно-компенсаторних і розвивальних технологій забезпечує різнобічний розвиток, особистісне та професійне самовизначення, компетентнісне зростання школярів. Загальноосвітню школу можна без перебільшень назвати визначальним етапом соціалізації дітей з особливими потребами, оскільки саме на етапі навчання в ній формується світоглядна позиція та ціннісні орієнтири особистості, закріплюється її індивідуальна модель взаємин з іншими людьми.

Відповідно до моделі інклюзивної освіти, кожна дитина, незалежно від стану здоров'я, отримує повноцінну освіту, поступово соціалізується та інтегрується в суспільство. Велику роль у цьому відіграє не тільки спеціально організований навчально-виховний процес, але й посилення впливу мистецьких заходів на процес соціальної реабілітації дитини. У структурі закладу працює народний реабілітаційний театр «Інклюзив», вистави якого є важливим напрямом залучення школярів і студентів з особливостями психофізичного розвитку до соціальної взаємодії. На базі театру щороку проводиться Міжнародний інтеграційний фестиваль життєтворчості «Шлях до успіху», який передбачає створення рівних умов для соціальної інтеграції та реалізації творчих здібностей дітей з особливостями психофізичного розвитку незалежно від індивідуальних можливостей здоров'я. В рамках фестивалю мистецтво виступає дієвим каталізатором особистісного та соціального розвитку дитини з особливими потребами, розкриття її потенціалу, компенсації наявних обмежень життєдіяльності. Проект передбачає проведення 3 грудня (до Міжнародного дня інвалідів) презентації творчих колективів, а 1 червня (до Міжнародного дня захисту дітей) – урочистого відкриття Міжнародного інтеграційного фестивалю життєтворчості «Шлях до успіху».

Відповідно до структурно-функціональної моделі, система інклюзивного навчання в санаторній школі-інтернаті передбачає реалізацію шести завдань:

1. Адаптація матеріально-технічних умов з урахуванням особливих потреб дітей та молоді, створення безбар'єрного середовища.
2. Варіатизація та індивідуалізація освітнього процесу відповідно до можливостей вихованців і студентів з особливими освітніми потребами.
3. Забезпечення позитивного психологічного мікроклімату в інклюзивних дитячих колективах.
4. Залучення фахівців для надання вихованцям спеціальних освітніх послуг.
5. Організація психолого-педагогічного супроводу батьків вихованців з особливими освітніми потребами.
6. Дослідження впливу інклюзивного навчання на всіх учасників навчально-виховного процесу, місцеву громаду.

Першим кроком до організації інклюзивного навчання є створення в освітніх закладах безбар'єрного середовища та забезпечення архітектурної доступності приміщень для учнів з психофізичними порушеннями. Враховуючи цей пріоритет, протягом 2001-2004 рр. було побудовано пандуси біля входів у заклад (3 пандуси) та всередині приміщення (9 пандусів), а також забезпечено доступність туалетних кімнат і навчальних кабінетів для маломобільних категорій населення. Проте тривалий час архітектурна доступність триповерхової будівлі закладу була неповною через нестачу ліфта, вкрай необхідного для багатьох вихованців і студентів з порушеннями опорно-рухового апарату. Адміністрація і колектив не здавалися, постійно нагадували про цю проблему при зустрічах з представниками державної влади та через ЗМІ, і, нарешті, протягом 2013-2014 рр. ліфт було побудовано за фінансової підтримки Запорізької облдержадміністрації та Запорізької обласної ради.

Ще одним важливим аспектом матеріально-технічного забезпечення інклюзивної освіти є обладнання приміщень згідно з їх функціональним призначенням. Це є фундаментом для реалізації медико-психолого-педагогічним колективом усього комплексу реабілітаційних, корекційних, розвивальних і профілактичних заходів, необхідних для відновлення здоров'я та всебічного розвитку кожної дитини з особливими освітніми потребами. Упродовж 2002-2016 рр. в закладі було впроваджено принципово нові підходи до здійснення медичної реабілітації, які передбачають глибоку діагностику фізичного стану організму дитини, лікування та реабілітаційні заходи з використанням прогресивних досягнень у галузі медичної науки та практики, а також спеціальної медичної техніки, якою обладнані два медичних відділення: лікувально-діагностичне та реабілітаційно-профілактичне.

Реалізація наступного наскрізного завдання – варіатизації та індивідуалізації освітнього процесу відповідно до можливостей вихованців і студентів з особливими освітніми потребами – передбачає впровадження індивідуальних навчальних планів і програм, зміст яких визначається педагогами на основі даних спеціальних діагностичних досліджень. Використання педагогами широкого спектру засобів, методів і прийомів індивідуалізації навчального процесу дозволяє визначити оптимальний для кожного учня алгоритм засвоєння адаптованого змісту освіти, що сприяє максимальній реалізації його індивідуальних здібностей. Найефективнішими при цьому є активне, а не пасивне навчання, наголос на співпраці, а не на змаганні, розвиток критичного мислення, а не механічного запам'ятовування. При роботі зі школярами, які мають особливі освітні потреби, вчителі спираються на спеціально розроблені комплекси завдань різної складності, які дозволяють урівноважити зміст навчального матеріалу та можливості дитини. Критерієм успішності в навчальній діяльності виступає відповідність завдань зоні найближчого розвитку дитини.

При підготовці індивідуальних завдань для дітей з особливими освітніми потребами педагог враховує особливості пам'яті, швидкість розумових операцій, психотип, стан здоров'я та психоемоційний стан учня. Завдання підбираються таким чином, щоб учень з особливими освітніми потребами не відчував себе відчуженим від загальної навчальної діяльності класу, а виконував ті самі дії, що й інші школярі, тільки в особливому темпі та об'ємі. Підготовлені педагогом завдання орієнтовані на створення ситуації успіху та закріплення у дитини відчуття повного залучення до навчального процесу. Оскільки розробка комплексів індивідуальних завдань повинна ґрунтуватися на знанні навчальних проблем учнів, педагоги закладу проводять відповідну діагностику. Діагностичні дослідження спрямовані як на визначення загальних труднощів, з якими учні зустрічаються в навчанні, так і на виявлення утруднень з окремих предметів.

Особливо цінною з точки зору забезпечення індивідуалізації освітнього процесу є проектна технологія, зорієнтована на різнобічний розвиток школярів в ході розробки та реалізації ними різноманітних проектів. Перевагами даної технології є пріоритетність індивідуальних цінностей та інтересів дитини, розвиток у неї здатностей до самостійної дослідницької роботи, самоосвіти та водночас – до соціальної активності, готовності та спроможності ефективно працювати в команді. Завдяки широкому спектру видів діяльності на всіх етапах роботи (розробка, захист, реалізація проекту) кожна дитина може зробити свій внесок у загальну справу, знайти найкращий для себе варіант самореалізації. Оскільки термін роботи над проектом визначається за згодою педагогів і дітей, а жорсткі вимоги до кінцевого результату відсутні, проектна діяльність є незамінним засобом задоволення індивідуальних запитів і потреб учнів незалежно від їх психофізичних можливостей.

Аналіз досвіду інклюзивного навчання в умовах санаторної школи-інтернату дозволяє сформулювати основні вимоги до розроблення дидактичного забезпечення особистісно зорієнтованого навчально-реабілітаційного процесу:

- навчальний матеріал має забезпечувати виявлення змісту суб'єктного досвіду учня, його постійне перетворення;
- активне стимулювання учня до самоцінної діяльності, зміст і форма якої повинні забезпечувати можливість самоосвіти, саморозвитку у ході оволодіння знаннями;
- при введенні метазнань, тобто знань про прийоми виконання навчальних дій, необхідно виділяти загальнологічні та специфічні предметні способи навчальної роботи з урахуванням їх функцій в особистісному розвитку;
- освітній процес має забезпечувати побудову, реалізацію, рефлексію, оцінку учня як суб'єкта діяльності.

Навчальний процес у школі-інтернаті збагачено предметами реабілітаційного компонента, вибірково-обов'язковими предметами, курсами за вибором і додатковими годинами. Завдяки цьому у змісті освіти передбачено можливості для вибору та реалізації кожним учнем власної траєкторії навчального поступу з урахуванням вимог державних стандартів. В основу навчальних програм закладені умови для оволодіння ключовими компетенціями, провідними видами діяльності, які дають учням широку орієнтацію в системі суб'єкт-суб'єктних відносин, де вони виступають як активні творці цих відносин.

Метою програми «Розвиток критичного мислення засобами читання і письма» для учнів 2-4 класів є розвиток у дитини здатності до критичного аналізу інформації, зіставлення різних (в тому числі – і суперечливих) даних, вироблення власної позиції та системи доказів для її обґрунтування, визначення загальної цінності набутих знань на основі власних потреб і цілей.

Програма «Самоорганізація навчальної діяльності» для учнів 1-8 класів передбачає розвиток у дітей навчальної мотивації, умінь і навичок самоконтролю, самоорганізації та самоменеджменту, позитивної Я-концепції та адекватної самооцінки, здатності до формування особистого стилю діяльності і спілкування. Зміст програми відповідає віковим особливостям і потребам школярів. Наприклад, у 1 класі вони опановують основи самоорганізації навчальної діяльності, спілкування з оточуючими та безпечної поведінки. Учні 8 класу вивчають способи саморозвитку лідерських якостей, стратегію самоменеджменту лідера, можливості створення власного позитивного іміджу, технологію досягнення успіху, – тобто ті питання, які у підлітковому віці виходять на перший план і визначають спрямованість думок і дій особистості.

Програма «Психологія спілкування» для учнів 3-4 класів має на меті формування у молодших школярів культури спілкування та навичок ефективної взаємодії у групі. На уроках діти більше дізнаються про правила спілкування в групі, вчать слухати один одного, регулювати свою поведінку, виражати емпатію, визначати та усувати комунікативні перешкоди.

Програма «Арттерапія» для учнів початкових і старших класів передбачає формування гармонійної, творчої особистості через розвиток здатності сприймати, осмислювати, аналізувати художні твори, навичок самопізнання та самовираження. Програма інтегрує ряд напрямів арттерапевтичної роботи: терапію творчим самовираженням, музикотерапію, ігрову терапію, драматерапію, казкотерапію, танцюрову терапію.

Метою програми «Психологія міжособистісних стосунків» для учнів 8-10 класів є створення ефективного простору для соціально-психологічної адаптації та особистісної самореалізації підлітків з урахуванням їх вікових та індивідуальних інтересів і потреб. Бажаний психологічний ефект досягається на уроках завдяки проведенню тестування, рольових ігор та інсценування, групових обговорень, самодосліджень рівня особистісної асиміляції знань, використанню проєктивних і конфронтаційних технік, психотехнічних вправ, завдань по самоаналізу та рефлексії.

Метою програми «Основи красномовства» для учнів 5-9 класів є формування культури мовлення особистості, досвіду ділового спілкування, публічних виступів та ведення конструктивних діалогів; розвиток ораторських здібностей та лідерських якостей, комунікативної компетентності; виховання етики спілкування, працелюбності, ініціативності та відповідальності. В рамках програми учні

ознайомлюються з основними етапами розвитку риторики як науки, з її термінологічним апаратом, законами і правилами, вивчають і відпрацьовують під час практикумів алгоритм підготовки та здійснення публічного виступу.

Програма «Реабілітаційна хореографія та логоритміка» для учнів 5-9 класів спрямована на розвиток пластики рухів та координації опорно-рухового апарату дітей з особливими освітніми потребами. На уроках учні вивчають основи класичного, народного, історико-побутового, бального танців, відпрацьовують хореографічні рухи, виконують сюжетно-рольові та імпровізаційні вправи, залучаються до ігор зі створення сценічного образу. Велика увага на заняттях з реабілітаційної хореографії та логоритміки надається виробленню правильної постави корпусу, голови, рук і ніг, пластичній виразності виконання руху.

Метою програми «Основи роботи із сучасною оргтехнікою» для учнів 10-11 класів є формування теоретичної бази знань і практичних навичок використання засобів сучасних інформаційних технологій у повсякденній діяльності. В рамках програми учні вивчають правила користування такими засобами оргтехніки, як телефон, факс, копіювальна техніка, персональний комп'ютер, правила роботи з електронною поштою, класифікацію та основні характеристики програм-браузерів, набувають навичок роботи з апаратними та прикладними програмними засобами, отримання та надсилання електронних листів, виконання основних операцій з текстом за допомогою текстового процесора, використання ділової графіки.

Програма «Психологія особистої перспективи» для учнів 11 класів має на меті розвиток життєтворчих, соціальних і комунікативних компетенцій, необхідних для повноцінної взаємодії особистості із суспільством і культурою. В рамках програми школярі розглядають та намагаються успішно розв'язати проблеми професійного самовизначення, створення власного іміджу та ефективного спілкування.

Ключову роль у реалізації наступного завдання інклюзивної освіти – забезпечення позитивного психологічного мікроклімату в інклюзивних дитячих колективах – відіграє соціально-психологічна служба закладу, від якої залежить вчасне виявлення потенційних і актуальних проблем та їх оперативне попередження чи розв'язання. Смісловим ядром інклюзивної освіти є її філософія, центральною ідеєю якої є руйнування штучних перегородок між здоровими людьми та особами з порушеннями психофізичного розвитку, відхід від їх сприйняття як неповноцінних людей. В контексті даної ідеї надзвичайно важливим компонентом позитивного психологічного мікроклімату в інклюзивній школі є дружні, партнерські взаємини між усіма школярами без стереотипів та ієрархічних ролей. Налагодження таких взаємин передбачає послідовне заохочення педагогами просоціальної поведінки учнів, яка включає вміння допомагати, ділитися, співпрацювати, співчувати, захищати тощо.

Професійне забезпечення інклюзивного навчання неможливе без вирішення наступного завдання – залучення фахівців для надання вихованцям спеціальних освітніх послуг. Склад команди таких фахівців визначається контингентом школярів, які навчаються в закладі. В санаторній школі-інтернаті постійно працює команда спеціалістів: лікарів (педіатрів, невролога, психіатра, ортопеда, інших вузьких спеціалістів), педагогів-реабілітологів, фахівців з фізичної реабілітації, психологів, логопедів, вчителів-дефектологів, асистентів учителя, соціальних працівників. Їх робота ґрунтується на реалізації цілісної системи діагностичних, профілактичних, реабілітаційних і корекційно-розвивальних заходів, що дозволяє здійснювати перманентний психолого-педагогічний супровід різнобічного розвитку вихованців з психофізичними порушеннями.

Особливості роботи фахівців різного профілю зумовлюють необхідність розв'язання окремого завдання, з яким стикається кожен інклюзивний навчальний заклад, – ефективного узгодження та координації дій різних спеціалістів. Досягти цього можливо лише в рамках командного підходу, коли можливості всіх фахівців органічно об'єднуються та спрямовуються на досягнення мети повноцінного навчання, виховання та реабілітації школярів. Для цього застосовується технологія проведення медико-психолого-педагогічних консилиумів, метою якої є організація ефективного обговорення фахівцями індивідуальних психофізичних особливостей і навчальних можливостей кожної дитини, а також вибір на основі цих даних напрямів медичної та соціально-педагогічної допомоги вихованцям. Відповідно до технології, порядок роботи медико-психолого-педагогічного консилиуму включає чотири етапи:

діагностичний, аналітико-проективний, коригуючий і заключний. Завдяки чіткій структурі консиліуму, заснованій на логічній послідовності та взаємодоповненні всіх його етапів, забезпечується мобільність роботи всього медико-психолого-педагогічного колективу у вирішенні проблем дитини.

Відомо, що в рамках інклюзивної освіти психолого-педагогічної допомоги потребують не тільки вихованці з особливими освітніми потребами, але і їх батьки, більшість з яких відчують себе розгублено перед необхідністю надавати допомогу своїй дитині. Завдання організації психолого-педагогічного супроводу батьків вихованців з психофізичними порушеннями вирішується через організацію роботи за такими напрямками:

- вивчення умов життя та визначення виховного потенціалу сімей учнів;
- включення батьків та усіх дорослих членів родини у навчально-виховний процес як рівноправних учасників;
- інтеграція зусиль і гармонізація взаємин педагогічного колективу і батьківської громадськості у створенні сприятливих умов для ефективної роботи освітнього закладу;
- формування педагогічної культури сучасної сім'ї;
- організація психолого-педагогічної самоосвіти батьків.

Цementуючим компонентом спільних дій вчителя та батьків є сімейна атмосфера в класі, яка виходить за межі суто ділових стосунків і за своєю сутністю відповідає суб'єкт-суб'єктивним взаєминам. Найбільш виразно вона об'єктивується у класних традиціях і святах. Під час свят діти показують глядачам (відповідно, і своїм батькам) власні таланти та досягнення, а часто і залучають присутніх до ігор і вистав. Завдяки цьому батьки можуть відкрити для себе нові грані здібностей їх дитини та, безумовно, отримати велике задоволення від її успішної самопрезентації. Як і будь-які інші насичені позитивними емоціями заходи, такі колективні свята є незамінною формою об'єднання дітей і дорослих та ключовим чинником формування колективу однодумців.

Реалізація певного освітнього напрямку можлива лише за умови моніторингу його ефективності, що визначає актуальність дослідження впливу інклюзивного навчання на всіх учасників навчально-виховного процесу. Щороку в санаторній школі-інтернаті проводяться моніторингові дослідження за чотирма напрямками: 1) «Ставлення батьків вихованців до інклюзивного навчання»; 2) «Визначення вчителями ефективності та можливостей удосконалення інклюзивного навчального процесу»; 3) «Визначення соціальними педагогами-вихователями ефективності та можливостей удосконалення інклюзивного виховного процесу»; 4) «Визначення психологами ефективності та можливостей удосконалення інклюзивного навчально-виховного процесу».

Результати цих досліджень дозволяють отримувати інформацію про наступні аспекти інклюзивної освіти в закладі:

- готовність учнів та їх батьків сприяти впровадженню філософії інклюзивної освіти в закладі;
- рівень комфортності перебування школярів в умовах закладу;
- обсяг педагогічних, психологічних і медичних послуг, необхідних кожній дитині для задоволення її індивідуальних потреб;
- середня успішність навчання та соціалізації учнів з особливими потребами порівняно з їх здоровими однолітками;
- характерні труднощі в навчальній діяльності та соціалізації, а також психологічні проблеми, які мають учні з особливими потребами;
- механізми підвищення успішності навчання та соціалізації учнів з особливими потребами;
- проблеми, які виникають у фахівців при роботі в інклюзивних класах і виховних групах, необхідні ресурси для вирішення цих проблем;
- потреби батьків учнів у психолого-педагогічній допомозі;
- можливості вдосконалення інклюзивної освіти в закладі тощо.

Результати моніторингових досліджень підтверджують ефективність створеної системи інклюзивного навчання, яка позитивно оцінюється всіма суб'єктами освітньо-реабілітаційного процесу: учнями, батьками, педагогами і психологами. Окрім цього, за результатами науково-методичних експертиз система інклюзивного навчання схвалена в 2011 р. Вченою радою Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, в 2014 р. – Комісією із

спеціальної педагогіки Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України.

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що система інклюзивного навчання дітей з психофізичними порушеннями в умовах санаторної школи-інтернату передбачає реалізацію таких ключових завдань: адаптація матеріально-технічних умов з урахуванням особливих потреб дітей та молоді, створення безбар'єрного середовища; варіатизація та індивідуалізація освітнього процесу відповідно до можливостей вихованців і студентів з особливими освітніми потребами; забезпечення позитивного психологічного мікроклімату в інклюзивних дитячих колективах; залучення фахівців для надання вихованцям спеціальних освітніх послуг; організація психолого-педагогічного супроводу батьків вихованців з особливими освітніми потребами; дослідження впливу інклюзивного навчання на всіх учасників навчально-виховного процесу.

Структурно-функціональна модель інклюзивної освіти в умовах Хортицької національної академії інтегрує освітньо-реабілітаційні потенціали підрозділів закладу: центру ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів, дошкільного відділення, загальноосвітньої санаторної школи-інтернату I-III ступенів та факультетів академії. В моделі ключові завдання інклюзивної освіти розглядаються як наскрізні, тобто такі, що проходять через усі освітньо-реабілітаційні ланки закладу. Комплементарність цих ланок утворює принципово важливу ознаку моделі – наступність інклюзивного навчання, можливість безперервної соціалізації особистості від перших місяців життя до моменту отримання документа про професійну освіту, відповідно до рівня та напрямку підготовки. Санаторна загальноосвітня школа-інтернат відіграє провідну роль у соціалізації дітей з психофізичними порушеннями, їх самореалізації у дитячих колективах (класах і виховних групах) та засвоєнні соціальних норм і цінностей повноцінного спілкування з оточуючими. Загальноосвітню школу можна без перебільшень назвати визначальним етапом соціалізації дітей з особливими потребами, оскільки саме на етапі навчання в ній формується світоглядна позиція та ціннісні орієнтири особистості, закріплюється її індивідуальна модель взаємин з іншими людьми.

Використана література

1. **Бондар В.** Освіта дітей з особливими потребами: пошуки та перспективи / В. Бондар // Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (Українсько-Канадський досвід) : Матеріали Міжнар. конф., Київ, 25-26 травня 2004 р. / За ред. : В. І. Бондаря, Р. Петришина. – К. : Наук. світ, 2004. – С. 3-12.
2. **Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні** : Науково-методичний збірник до Всеукраїнської науково-практичної конференції в рамках реалізації проекту «Створення ресурсних центрів для батьків дітей з особливими освітніми потребами» за підтримки програми IBPP – TACIS Європейської комісії / ВФ «Крок за кроком». – К. : ФО-П Придатченко П. М., 2007. – 180 с.
3. **Родда М.** Громадянське суспільство, Канада, Україна і проблеми освіти глухих / М. Родда // Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (Українсько-Канадський досвід) : Матеріали Міжнар. конф., Київ, 25-26 травня 2004 р. / За ред. : В. І. Бондаря, Р. Петришина. – К. : Наук. світ, 2004. – С. 21-25.
4. **Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року»** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

References

1. **Bondar V.** Osvita ditei z osoblyvymy potrebamy: poshuky ta perspektyvy / V. Bondar // Suchasni tendentsii rozvytku spetsialnoi osvity (Ukrainsko-Kanadskiy dosvid) : Materialy Mizhnar. konf., Kyiv, 25-26 travnia 2004 r. / Za red. : V. I. Bondaria, R. Petryshyna. – K. : Nauk. svit, 2004. – S. 3-12.
2. **Inklyuzivna osvita: stan i perspektyvy rozvytku v Ukraini** : Naukovo-metodychnyi zbirnyk do Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii v ramkakh realizatsii proektu «Stvorennia resursnykh tsentriv dlia batkiv ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy» za pidtrymky prohramy IBPP – TACIS Yevropeiskoi komisii / VF «Krok za krokom». – K. : FO-P Prydatchenko P. M., 2007. – 180 s.
3. **Rodda M.** Hromadianske suspilstvo, Kanada, Ukraina i problemy osvity hlukhykh / M. Rodda // Suchasni tendentsii rozvytku spetsialnoi osvity (Ukrainsko-Kanadskiy dosvid) : Materialy Mizhnar. konf., Kyiv, 25-26 travnia 2004 r. / Za red. : V. I. Bondaria, R. Petryshyna. – K. : Nauk. svit, 2004. – S. 21-25.
4. **Ukaz Prezidenta Ukrainy «Pro Natsionalnu stratehiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku»** [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

Нечипоренко В. В. Система інклюзивного обучения детей с психофизическими нарушениями в условиях санаторной школы-интерната

В статье проанализирована система инклюзивного обучения детей с психофизическими нарушениями на примере санаторной школы-интерната Хортицкой национальной учебно-реабилитационной академии. Раскрыт опыт реализации ключевых заданий инклюзивного обучения: адаптации материально-технических условий с учетом особых потребностей детей и молодежи, создания безбарьерной среды; вариатизации и индивидуализации образовательного процесса в

соответствии с возможностями воспитанников с особыми образовательными потребностями; обеспечения положительного психологического микроклимата в инклюзивных детских коллективах; привлечения специалистов для предоставления воспитанникам специальных образовательных услуг; организации психолого-педагогического сопровождения родителей воспитанников с психофизическими нарушениями; исследования влияния инклюзивного обучения на всех участников учебно-воспитательного процесса. Показано, что благодаря системной реализации этих задач санаторная школа-интернат играет ведущую роль в социализации детей с психофизическими нарушениями, их самореализации в детских коллективах и усвоении социальных норм и ценностей полноценного общения с окружающими.

Ключевые слова: инклюзивное обучение, дети с психофизическими нарушениями, санаторная школа-интернат, социализация, социальная интеграция.

Nechyporenko V. V. System of inclusive education of children with mental and physical disorders in sanatorium boarding schools

The author analyzes the system of inclusive education of children with mental and physical disorders on the example of a boarding school of Khortytska national educational rehabilitational academy. The team's experience in tackling the key tasks of inclusive education is dwelt upon. These are: adaptation of the material and technical conditions to the special needs of children and young people, creating a barrier-free environment, variation and individualization of the learning process in accordance with the possibilities of pupils with special educational needs, fostering of a positive psychological microclimate in inclusive groups of children, inviting of professionals for rendering special education services to schoolchildren, psychological and educational support of parents of pupils with mental and physical disorders, studying of the impact of inclusive education on all members of the learning process and the local community. It is demonstrated that systemic realization of the tasks makes a sanatorium boarding school play a leading role in socialization of children with mental and physical disorders, promoting their self-fulfillment in groups and acknowledgment of social norms and values that allow a full-scale communication with others.

Keywords: inclusive education, children with mental and physical disorders, sanatorium boarding school, socialization, social integration.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2016 р.

Статтю прийнято до друку 30.10.2016 р.

УДК: 316.624:376-056.36

Омельченко М.С.

ДО ПРОБЛЕМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПОРУШЕНЬ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ З ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ

У статті розглянуто проблеми корекції самооцінки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку як засобу попередження порушень поведінки; висвітлено її роль у формуванні соціальної поведінки та адаптивної поведінки; розкрито сучасні погляди на несформованість адаптивної поведінки учнів з порушеннями інтелекту як прояву девіантної поведінки; запропоновано спеціальні прийоми роботи, що дозволяють дітям наочно визначати рівень своїх можливостей і практично оцінювати їх з наступним оцінюванням з боку вчителя і колективу: формування самооцінки на основі активної діяльності, з урахуванням своєрідності пізнавальної діяльності і підвищеної орієнтації на оцінку дорослого, застосування різних форм спільної роботи дітей під час навчання. У кінці статті автор узагальнює викладений матеріал, зазначає перспективні напрямки розвитку проблеми профілактики девіантної поведінки дітей з порушеннями інтелекту.

Ключові слова: девіантна поведінка, самооцінка, прийоми корекції самооцінки, учні з порушеннями інтелектуального розвитку.

Виховання правильної, соціально-нормативної поведінки учнів з вадами психофізичного розвитку, що сприяє їх соціальній адаптації та інтеграції у суспільство – одна з найбільш актуальних проблем корекційної педагогіки. Учні з порушеннями психофізичного розвитку повинні виховуватися таким чином, щоб їх самостійна поведінка в різноманітних життєвих ситуаціях відповідала соціальним нормам, була адаптована до соціуму. Важлива роль у формуванні соціально-нормативної поведінки належить мотиваційній сфері, зокрема адекватній самооцінці. Найбільшого значення ця проблема набуває у роботі з учнями з порушеннями інтелекту.

Інтелектуальний дефект суттєво ускладнює рішення завдань забезпечення соціально-нормативної поведінки, підвищує можливість соціальних відхилень в поведінці особистості. Через особливості психофізичного розвитку розумово відсталі діти не здатні впоратися з вимогами навколишнього соціального простору. Вади емоційно-вольової сфери, як вторинні відхилення у розвитку розумово відсталих, викликають неврівноваженість, запальність, імпульсивність, часту зміну настрою, емоційну нестійкість. Нестійкість емоційно-вольової сфери, нестабільність характеру впливають на взаємовідносини в класному колективі з однолітками, з дорослими, призводять до частих конфліктів. Поза школою порушення поведінки часто набувають антигромадський характер. Слід зауважити, що в осіб з порушеннями інтелекту несформованість адаптивної поведінки можна